

датів у «вороги народу», виявляв неабияку ініціативу: «розгром» есерівського підпілля, колишніх боротьбистів, «церковно-сектантських кадрів», «антирадянського сіоністського активу» тощо.

Леплевський старанно шукав «компромат» проти ставлеників Постишева, проти свого попередника Балицького, але однією з найбільших його справ була справа «Буржуазно-націоналістичної антирадянської справи колишніх боротьбистів» (серпень 1937), за якою було репресовано велику групу партійно-державних керівників УРСР, а Голова Раднарком Панас Любченко прямо під час роботи Пленуму ЦК КП(б)У покінчив життя самогубством.

Та попри всі ці «успіхи» кар'єра Леплевського закінчилася типово для доби «великого терору»: на початку 1938 року його усунули з посади наркома, а в липні розстріляли. В цей час наркоматом внутрішніх справ УРСР керував уже Олександр

Успенський. Його під час свого приїзду в Україну в лютому 1938 року представив чекістам особисто Єжов.

Тоді ж він призначив начальником управління НКВД в Полтавській області Олександра Волкова. З огляду на те, що роль, яку відіграли в репресіях обласні управління НКВД, досліджено мало, приклад бурхливої «викривальної» діяльності цього чекіста може бути вельми показовим.

Успенський повідомив своїм підлеглим, що в Москві викривається велика мережа українського підпілля. Волков заходився фабрикувати її на Полтавщині. Не маючи ніяких агентурних або слідчих даних, він вимагав від підлеглих арештувати людей і допитувати їх, застосовуючи фізичні тортури. Волков сам брав участь у цих допитах, власноруч складав фіктивні «схеми про злочинні зв'язки заарештованих». Внаслідок цього було «викрито» неймо-

вірну для однієї області кількість «контрреволюційних» і «націоналістичних» організацій. У квітні 1938 року Волков доповідав Успенському про викриття обласного Повстанського комітету: «Нині вже викрито і зліквідовано за петлюрівською лінією 5 повстанських полків... 1 батальйон, 14 повстанських рот... і 15 повстанських загонів. Заарештовано 1.639 чоловік, серед них 218 офіцерів петлюрівської, старої та інших армій.

Крім того, викрито й зліквідовано 21 есерівсько-боротьбистський повстанський загін, заарештовано 1.358 чоловік, із них: есерів 222, націоналістів 303, боротьбистів 19, решта меншовики, укапісти, церковники тощо».

Жертвами Волкова ставали й самі працівники управління: тільки протягом березня-червня 1938 року за його вказівками заарештовано 50 чоловік. Але зрештою і Волкова

поглинула антиєзовська кампанія: в березні 1939 року він був заарештований і в жовтні розстріляний.

В січні 1938 року на посаду першого секретаря ЦК КП(б)У (на зміну Косіору) було призначено Хрущова. В його спогадах читаємо так: «По Україні ніби Мамай пройшов. Не було... ні секретарів обкомів партії в республіці, ні голів облвиконкомів. Навіть секретаря Київського міськкому не було... Людей тоді на Україні просто «тягнули» у «вороги». Про власну участь у організації репресій Хрущов нічого не говорить. Свого часу за його вказівкою з України вилучено чимало документів про це. Однак не всі. І сьогоднішні дослідники, оцінюючи українські сторінки біографії батька «відлиги», про це не забувають.

Наприкінці 1938 року терор в Україні почав вщухати, хоч і не припинився повністю. Однак це — тема окремої розмови. □

Біографія душі

Юрій Луцький

Василь Стус. Твори: У чотирьох томах, шести книгах. — Том 6, книга перша й друга. — Львів: Просвіта, 1997

Мене завжди вабила епістолярна проза. Не лише наша (Шевченко, Куліш, Леся Українка), а й англомова (Кітс, Вільямс, Вулф, Орвел). Мабуть тому, що не тільки сам люблю писати листи, а надаю їм великого літературного та практичного значення. Якось задумався над тим, чому 1862 року припинилося видання «Основи». Дошукувався таємних царських махінацій, а Юрій Шевельов пояснив: «Бо Білозерський не відповідав на листи». Справді, українську неділовість навіть сьогодні можна пояснити неохотою листуватися. Адресати з України не відповідають на листи дуже часто. Можливо, нова технологія листування (електронною поштою) змінить ситуацію на краще — хоча мені приємніше бачити щоденного живого листоношу. Навіть коли на нього доводиться довго чекати (в Канаді пошта ходить дуже повільно й непевно). А що вже казати про зворушливі листи від Євгена Сверстюка з далекого заслання ще в 1970-х: вони йшли надзвичайно довго, але ж як приємно було їх одержувати!

За радянських часів листування класиків друкувалося ретельно перебране й відцензоване. Вдіаспорі справа виглядала краще — тут 1984 року з'явилися україномовні листи Пантелеймона Куліша (УВАН у США, із вдумливою, як завжди, передмовою Шевельова), листування ваплітян «Голубі ділянки» («Слово», 1955). Згодом ви-

дано знамениту збірку листів до Наталії Лівичко-Холодної (УВАН у США, 1992) і збірку листів Євгена Маланюка «Весна навіки»



У Стуса на весіллі. 10 грудня 1965 року.

(1997). Та, може, вже й Україну, де, за словами Оксани Забужко, «люди відучилися думати навіть про самих себе непозиченими словами», торкнулося повсюдне зацікавлення листами, мемуарами й неприкрашеними біографіями та автобіографіями письменників.

Доказом цього є нещодавно опублікована більш як 700-сторінкова збірка листів Василя Стуса до його рідних, друзів і знайомих. Без перебільшення можна сказати, що ця книжка, дбайливо відредагована колегою під керівництвом Михайлини Коцюбинської, стане виходом в історії нашої епістолярної літератури. Тут не місце оцінювати її науково (та й навряд чи хтось зробить це краще, ніж зробила сама головна редакторка у фаховій синтетичній післямові), тож висловлю лише кілька суб'єктивних міркувань.

Заокеанському читачеві найперше кидається в очі не тільки щирість, свіжість і безпосередність Стусової листової розповіді, а й чимраз ґрунтовніше й очевидніше світовідчуження західноєвропейської людини.

Не дивно, отже, що публікацією англомовної вибірки листів зацікавився Аскольд Мельничук, редактор американського журналу «Агні». Це світовідчуження випливає не тільки зі Стусового захоплення поезією Рільке, воно куди глибше і вказує на те, що ні радянські життєві обставини, ні навіть гулаг не зуміли відірвати людей, таких, як Стус, від загальної західноєвропейської духовності того часу. Це зовсім не означає імітації Заходу. Стус знав кредо Рільке — «творець повинен бути для себе цілим світом і все знаходити в собі» (перший запис із флорентійського щоденника Рільке 1898 року). Не тільки в листах, а й у своїх поезіях Стус знайшов цю дорогу, він — вільна людина з вільною думкою. Навіть трохи дивно і водночас знаменно, що ця європейськість і волелюбність (а не лише любов до рідного краю) ли-

шилася поза увагою радянських цензорів. Схоже, вони цього просто не розуміли, дошукуючись у листах лише грубої і дешевої «антирадянщини», якої там, однак, не було. Стусове «самособоюнаповнення» домінує і тріумфує в листах. Все в них сказано ясно, без зайвого пафосу.

Вочевидь, добре знання німецької мови й літератури та наполегливе вивчення французької та англійської мов, листування з Вірою Вовк і Анною Галею Горбач та всебічна лектура чужого письменства зміцнювали європейськість Стуса. Обізнаність із західною літературою бачимо в десятках відгуків на прочитані твори. Подеколи він критично висловлюється про українських класиків («Шевченків кожух», твори Лесі Українки — крім «Лісової пісні»), але він свідомий народження нових сил на батьківщині, попри її традиційну й великою мірою штучну відсталість. Беручи до уваги, що для багатьох співвітчизників він став передусім мучеником і захисником національних прав, можна очікувати, що видрукувані листи внесуть певну корективу не лише в таке спрощене сприйняття постаті поета, а й у саме розуміння загальнолюдського струменя дисидентства. У Стуса, як і в його друга Сверстюка, голосно здвигнута нота універсальної свободи людини, не лише протесту проти московського уярмлення України. Листи розкривають широкий духовний діапазон митця, який відчував драматичну ситуацію сучасної людини. Проте листи — це не якась філософська розмова, а й вияв дуже практичного і водночас пристрасного піклування про родину (окреме місце належить листам до сина). Перед нами не естет та інакшодумець-інтелектуал, а жива людина в межовій, крайній ситуації, віч-на-віч зі смертю. □